

„Szlak kobiet Krakowa – krakowianki” ma przywrócić społecznej pamięci wybitne i odważne kobiety. Poświęcona im trasa turystyczna pozwoli wpisać w tkankę miejską miejsca związane z ruchem emancypacyjnym i podkreślić ważną rolę kobiet w rozwoju Krakowa.

Szlak powstał dzięki współpracy Gminy Miejskiej Kraków z Centralnym Ośrodkiem Turystyki Górskiej PTTK i przy wsparciu merytorycznym dr hab. Agnieszki Chłosta-Sikorskiej, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Szlak jest częścią projektu „Krakowianki”.

Opracowanie tekstów: dr hab. prof. UKEN Agnieszka Chłosta-Sikorska
Redakcja tekstów: Monika Jagiełło
Projekt i skład graficzny: Renata Schoefer

Więcej informacji:
www.krakow.pl/turystyka
www.facebook.com/Krakowiankisilamiasta
www.krakowianki.krakow.pl



United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization



Historic Centre of Kraków
inscribed on the World
Heritage List in 1978

Organizacja Narodów
Zjednoczonych
dla Wychowania,
Nauki i Kultury

Historyczne Centrum Krakowa
wpisane na Listę Światowego
Dziedzictwa w roku 1978



krakowianki

SPACEROWNIK
CMENTARZ SALWATORSKI

SZLAK KOBIET
KRAKOWA
KRAKOWIANKI

1

JÓZEFA MIKOWA

(1897–1942)
– była działaczką patriotyczną i społeczną, zaangażowaną w działalność niepodległościową na Orawie, za co zyskała przydomek „Królowa Orawy”. Pełniła funkcję oficera łącznikowego Tajnej Organizacji Wojskowej „Związek Orła Białego”. Od 1918 r. należała do Komitetu Plebiscytowego na Spiszu, walcząc o przynależność tych terenów do Polski. Za swoją działalność była inwigilowana i aresztowana przez miejscowe władze. W Lipnicy Wielkiej założyła koło rolnicze, ochotniczą straż pożarną i Dom Ludowy. Podczas wojny prowadziła działalność wywiadowczą na pograniczu. Zamieszkała w Krakowie. Wstąpiła do Organizacji Orła Białego i działała pod pseudonimem „Rys”. Kierowała łącznością, organizowała szlaki kurierskie i przerzutowe przez Słowację na Węgry. W 1941 r. została aresztowana i poddana ciężkim torturom, ale nie wydała swoich współpracowników. Została zamordowana zastrzykiem fenolu w więzieniu przy ul. Montelupich.

2

MARIA JAREMA

(1908–1958)
– jedna z najważniejszych awangardowych malarek i rzeźbiarek w Polsce, a także scenografka i projektantka kostiumów teatralnych dla Teatru Cricot. Studiowała rzeźbę w Akademii Sztuk Pięknych w pracowni Xawerego Dunikowskiego. Tworzyła prace ekspresyjne, łącząc dynamikę ze zdyscyplinowaniem. Była współzałożycielką Grupy Krakowskiej. Po zakończeniu wojny porzuciła rzeźbę na rzecz malarstwa i grafiki. Należała do Grupy Młodych Plastyków. Prekursorka polskiej abstrakcji i monotypii, czyli techniki graficznej, w której tworzy się unikatowy obraz, nakładając farbę na płaską płytę (np. szkło lub metal) i przenosząc go na papier za pomocą nacisku. Jej prace można zobaczyć w przestrzeni miejskiej Krakowa. To np. Fontanna Fryderyka Chopina na Plantach, u wylotu ulicy Franciszkańskiej, nieopodal filharmonii. W 2006 r. realizowała ją, według modelu Jaremy, Wanda Czetkowska.

3

AMELIA DUNIN

(1928–2021)
– nestorka krakowskich przewodników miejskich, pracująca nieprzerwanie przez 71 lat, nawet w czasie pandemii. Ze względu na ziemiańskie pochodzenie, reżim utrudniał jej naukę historii sztuki na studiach. Postanowiła zdobyć uprawnienia przewodnika, żeby oprowadzać po Krakowie turystów polskich i francuskojęzycznych. Wstąpiła do Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Kierowała Kołem Przewodników Miejskich. Była filantropką, wiele czasu poświęcała osobom potrzebującym. Jej działalność doceniano prestiżowymi nagrodami. Mieszkała przy ul. Kanoniczej 9.

4

EWA BĄKOWSKA

(1962–2010)
– bibliotekarka, działaczka Stowarzyszenia Rodzin Ofiar Katynia Polski Południowej w Krakowie. W latach 1981–1986 studiowała bibliotekoznawstwo i informację naukową na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracowała w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej i w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ). Była inicjatorką wydawania ulotek informacyjnych o bibliotece, współredaktorką strony internetowej Biblioteki Jagiellońskiej, zakładając podstrony dla każdego oddziału oraz zbierała rewersy biblioteczne. Pokazywała młodym słuchaczom Uniwersytetu Dzieci, jak funkcjonuje BJ, czyli jedna z największych bibliotek w Polsce, uznana za część Narodowego Zasobu Biblioteczny. Ewa Bąkowska zginęła w katastrofie smoleńskiej 10 kwietnia 2010 r. Mieszkała przy ul. Smoleńsk.

5

MARTA INGARDEN

(1921–2009)
– architektka w pełni zaangażowana w powojenną odbudowę Polski i rozwój nowoczesnych miast. Współprojektowała najważniejsze nowohuckie budynki, m.in. Centrum Administracyjne Huty im. Lenina oraz modernistyczny blok na osiedlu Szklane Domy. Rozpoczęła studia na Politechnice Lwowskiej, ale w wyniku wojny przeniosła się na Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej. Angażowała się w działalność konspiracyjną w Narodowej Organizacji Wojskowej i Armii Krajowej. W 1948 r. rozpoczęła pracę w Biurze Budowlanym Przemysłu Węglowego w Krakowie, potem projektowała w Dyrekcji Zakładu Osiedli Robotniczych, Centralnym Biurze Projektów i Studiów Budownictwa ZOR dla miasta Nowa Huta oraz Miastoprojekcie. Prace jej autorstwa wyróżniają się prostotą formy architektury i harmonijnie ukształtowaną przestrzenią wewnątrz pełnych światła i koloru.

6

MARIA ŁYCZKO

(1923–2004)
– pedagogka, sierżant podchorąży Armii Krajowej, zasłużona instruktorka harcerska w stopniu harcmistrzyni. W 1936 r. wstąpiła do 3 Krakowskiej Drużyny Harcererek ZHP im. R. Traugutta. Po wybuchu wojny kontynuowała tajną działalność organizując pomoc dla więźniów obozu koncentracyjnego Gross Rosen oraz jednego z sierocińców. Wstąpiła do Związku Walki Zbrojnej. Była łączniczką w zgrupowaniu „Żelbet” – przenosiła broń i amunicję do punktów kontaktowych. Po wojnie pracowała w przedszkolu i wróciła do działalności harcerskiej. Pełniła różne funkcje, m.in. hufcowej i Hufca Harcererek, kierowniczką Wydziału Kształcenia KC ZHP, członkini Rady Naczelnej ZHP (1964–1968) i wiceprzewodniczącej (1990–1993). W 1959 r. w Rabce utworzyła drużynę „Nieprzetarty Szlak” i została szefem sztabu. W swojej działalności apelowała o przyjmowanie do drużyn dzieci z niepełnosprawnościami i przyczyniła się do rozwoju działalności harcerskiej w różnym rodzaju zakładach specjalnych.

7

JADWIGA SIKORSKA-KLEMENSIEWICZOWA

(1871–1963)
– jedna z pierwszych studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po ukończeniu pensji nie chciała zostać nauczycielką, więc zdała egzamin na pomocnika aptekarskiego. W 1894 r. dostała się na farmację na UJ. Była hospitantką bez prawa do dyplomu, gdyż kobiety nie mogły się kształcić. W 1898 r. uzyskała tytuł magistra farmacji. W 1903 r. założyła pierwszą drogerię prowadzoną przez kobiety przy ul. Karmelickiej 15. Prowadziła hodowlę roślin aptekarskich, pracowała w aptece „Pod Gwiazdą” i Okręgowym Związku Kasy Chorych. Następnie zajęła się badaniem rozwoju dziecka – tym fizycznym, jak i psychicznym. Spisała też wspomnienia, które wydała pod tytułem „Przebojem ku wiedzy”. Miała trzy córki, w tym lekarzkę Jadwigę Beaupré, pionierkę tworzenia szkół rodzenia w Polsce. Mieszkała przy ul. Basztowej 23/4.

8

JADWIGA BEAUPRÉ

(1902–1984)
– prekursorka nowoczesnego i świadomego macierzyństwa, doktor nauk medycznych i córka Jadwigi Sikorskiej-Klemensiewiczowej. W czasie II wojny światowej pomagała chorým, wstąpiła do Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej. Brała udział w powstaniu warszawskim. Trafiła do niewoli. W obozach jenieckich organizowała pomoc lekarską. Po wojnie wróciła do pracy w szpitalu Narutowicza. W 1956 r. w Nowej Hucie założyła izbę porodową i szkołę rodzenia – jedną z pierwszych w Polsce. Współtworzyła Poradnię Świadomego Macierzyństwa. Propagowała dążenie do bezbolesnego porodu skupiając się na potrzebach rodzącej, czym budziła niechęć części środowiska. Była autorką książek i artykułów dotyczących zapobiegania ciąży, macierzyństwa, życia seksualnego i zdrowia kobiet. Mieszkała przy ul. Basztowej 23/4.

9

EUGENIA STOŁYHWO

(1894–1965)
– antropolożka, badaczka rozwoju fizycznego człowieka i pierwsza rektorka Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Krakowie (dziś Akademii Kultury Fizycznej). W latach 30. pracowała w Studium Wychowania Fizycznego UJ. Podczas wojny pomagała w zwolnieniu profesorów z niemieckich obozów koncentracyjnych. Następnie kontynuowała pracę naukową i wykładową. Po przekształceniu Studium w Wyższą Szkołę Wychowania Fizycznego została jej rektorem (1950–1955). W latach 1961–1964 kierowała Zakładem Antropologii UJ, po czym przeszła na emeryturę. Była współautorką podręcznika „Zarys antropologii” oraz pionierskich prac o dymorfizmie budowy kości gnykowej. Badała też m.in. wpływ środowiska na rozwój fizyczny dzieci i młodzieży.

10

MARIA DZIELSKA

(1942–2018)
– historyczka, filolożka klasyczna, tłumaczka tekstów źródłowych, profesor nauk humanistycznych. Była najczęściej tłumaczonym na języki obce polskim historykiem współczesnym. Specjalizowała się w historii późnoantycznego Rzymu i wczesnego Bizancjum. Przetłumaczyła na język polski wszystkie pisma Pseudo-Dionizego Areopagity. Autorka licznych książek naukowych, artykułów i opracowań, które przyczyniły się do poszerzenia wiedzy na temat historii społeczeństw antycznych oraz roli kobiet. Jej książka „Hypatia z Aleksandrii” została uznana za najlepszą publikację akademicką w 1995 r. i przetłumaczona na osiem języków. W latach 80. XX wieku była zaangażowana w działalność opozycyjną.

11

ZOFIA NIWIŃSKA

(1909–1994)
– aktorka teatralna i filmowa, tancerka. Od 1920 r. tańczyła w Teatrze Wielkim w Warszawie i występowała w kabarecie „Czarny Kot”. Ukończyła Oddział Dramatyczny przy Konserwatorium Muzycznym w Warszawie. Występowała w teatrach Bydgoszy, Wilna, Poznania, Warszawy. Na skutek choroby płuc musiała zrezygnować z tańca. W 1935 r. zadebiutowała w filmie. Podczas II wojny światowej pracowała w warszawskiej kawiarni „U Aktorek” i występowała w teatrach jawnych. Tuż po wojnie pracowała w Teatrze Śląskim w Katowicach, a następnie przeniosła się do Krakowa. Przez wiele lat pracowała w Starym Teatrze, Teatrze im. Juliusza Słowackiego i wielu innych. Była zasłużonym członkiem i prezesem krakowskiego oddziału Związku Artystów Scen Polskich (ZASP). Występowała w spektaklach Teatru Telewizji i audycjach Teatru Polskiego Radia. W 1967 r. została uhonorowana nagrodą Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie za wybitne osiągnięcia aktorskie i wieloletnie upowszechnianie sztuki teatralnej.

12

JANINA REICHERT-TOTH

(1895–1986)
– rzeźbiarka, jedna z pierwszych studentek ASP w Krakowie w pracowni prof. Konstantego Laszczki, gdzie uczęszczała wówczas także Jadwiga Baltarowicz. Ze względu na zły stan zdrowia przerwała studia i wróciła do Lwowa. Pracowała w tamtejszych szkołach i rzeźbiła w kamieniu, brązie oraz drewnie. Jej prace charakteryzowały się dużą finezją i wyrazistą formą zyskującą uznanie. Otrzymywała zlecenia wykonania rzeźb do lwowskich kościołów i budynków użyteczności publicznej. Wystawiała w kraju i za granicą. Po wojnie podjęła z mężem decyzję o powrocie do odbudowującej się Polski. Razem pracowali przy rekonstrukcji ołtarza Wita Stwosza i pomnika Adama Mickiewicza. W kolejnych latach zajmowała się rzeźbą sakralną i portretami. Mieszkała na pl. Matejki 2.

SZLAK KOBIET W KRAKOWIE PO CMENTARZU SALWATORSKIM

KOBIETY OD ZAWSZE ODGRYWAŁY OGROMNĄ ROLĘ W DZIEJACH KRAKOWA. BEZ ICH CIĘŻKIEJ PRACY, PASJI I WYTRWAŁOŚCI MIASTO MIAŁOBY ZUPEŁNIE INNY CHARAKTER I WYGLĄD. KOBIETY WSPÓŁTWORZĄ HISTORIĘ TEGO WYJĄTKOWEGO MIEJSCA I WSPÓŁDECYDUJĄ O JEGO ROZWOJU, ZARÓWNO W MOMENTACH BURZLIWYCH, JAK I PODCZAS SPOKOJNYCH, CODZIENNYCH DNI. KRAKOWIANKI SĄ PEŁNE PASJI I ENERGII. DZIĘKI NIM TEN NIEZWYKŁY GRÓD ZYSKAŁ JEDYNĄ W SWOIM RODZAJU ATMOSFERĘ. WIELE Z TYCH NAJBARDZIEJ ZAŚLUSZONYCH SPOCZĘŁO NA MAŁOWNICZO POŁOŻONYM CMENTARZU SALWATORSKIM, U STÓP GÓRY ŚW. BRONISŁAWY, PRZY DRODZE Z SALWATORA NA KOPIEC KOŚCIUSZKI. WARTO WYBRAĆ SIĘ TAM I LEPIEJ POZNAĆ HISTORIĘ, CZY RACZEJ HERSTORIĘ KRAKOWIANEK.

12. JANINA REICHERT-TOTH

sektor SC11, rząd A, nr grobu 5

Jej rzeźby często przedstawiały smukłe i niekiedy melancholijne postacie, w szczególności kobiety. Podczas II wojny światowej wiele jej dzieł zostało zniszczonych, podobnie jak część dokumentów i materiałów archiwalnych. To utrudnia poznanie jej pełnego dorobku i życiorysu, ale warto sięgnąć po pracę na jej temat pt. „Zapomniana rzeźbiarka” Karoliny Grodziskiej.

11. ZOFIA NIWIŃSKA

sektor SC11, rząd 13, nr grobu 4

Jest jedną ze 130 bohaterek „Kurtyny Kobiet” - ręcznie tkanej kurtyny projektu Małgorzaty Markiewicz, wykonanej przez podlaskie tkaczki Bernardę Rość i Lucynę Kędzierską, krakowskie hafciarki ze Stowarzyszenia LUD-Art przy Muzeum Etnograficznym w Krakowie oraz teatralne krawcowe). Kurtyna została wykonana na 130-lecie Teatru im. J. Słowackiego, upamiętnia zasłużone dla Krakowa na przestrzeni wieków kobiety.

10. MARIA DZIELSKA

sektor SC12, rząd 3, nr grobu 1

Popularyzowała wiedzę o antyku i kulturze klasycznej dzięki programom w TVP i TVP Kultura („Ogród Sztuk”, „Grzechy po polsku”, „Rozmowy istotne”). Dzięki jej pracy szeroka publiczność mogła poznać nie tylko fascynujący świat starożytności, ale także zrozumieć rolę tego dziedzictwa w kontekście współczesnych problemów społecznych i politycznych.

9. EUGENIA STOŁYHWO

sektor SC12, rząd 1, nr grobu 12

Jej prace miały istotny wpływ na rozwój antropologii i wychowania fizycznego w Polsce. Zwracała uwagę na wpływ czynników środowiskowych w kontekście rozwoju osobniczego człowieka. Była znakomitą wykładowczynią, otwartą na potrzeby studentów. Miała dar nawiązywania bezpośrednich kontaktów.

8. JADWIGA BEAUPRÉ

sektor C12, rząd E, nr grobu 8

Nie tylko w Nowej Hucie dała się poznać jako osoba otwarta i ciepła. W majątku w Sygnejowie założyła Koło Gospodyń Wiejskich i ochronkę dla dzieci, a mieszkańcom udostępniała bibliotekę. Przychodzono do niej z różnymi sprawami. Starła się ułatwić życie matkom np. wprowadzając kuchnię mleczną, czyli dania dla dzieci pakowane w małe słoiczki.

7. JADWIGA SIKORSKA-KLEMENSIEWICZOWA

sektor SC12, rząd E, nr grobu 7

Oprócz działalności farmaceutycznej, była aktywna w organizacjach kobiecych. Wrażliwa społecznie, w młodym wieku zaprzyjaźniła się z Różą Luksemburg, koleżanką z klasy. Domagała się prawa kobiet do edukacji, równości wobec prawa oraz poprawy warunków życia. Przewodziła Ogólnozawodowemu Stowarzyszeniu Kobiet Pracujących. Wygłaszała pogadanki z zakresu nauk przyrodniczych i nauk o człowieku. Pisała do wielu czasopism.

aleja Jerzego Waszyngtona

1. JÓZEFA MIKOWA

sektor SC10, rząd A, nr grobu 1

Jej działalność na rzecz niepodległości Polski jest symbolem niezłomnej walki o wolność i propagowanie wartości narodowych. Jako bohaterka Orawy została upamiętniona w kulturze popularnej, m.in. w 2022 r. zespół De Press opublikował teledysk „Józefa Mikowa pseudonim Rys”.

2. MARIA JAREMA

sektor SC9, rząd 8, nr grobu 8

Jej pracownia znajdowała się przy ul. Lea 23a. Angażowała się w działalność społeczną. W 1951 r. stworzyła pomnik na cmentarzu Rakowickim upamiętniający tragiczną śmierć robotników fabryki Semperit podczas protestu w 1936 r. (wydarzenie upamiętnia także Pomnik Czynu Zbrojnego Proletariatu Krakowa przy al. Daszyńskiego). Fontanna „Fortepian Chopina” na Plantach to realizacja projektu, który Jarema zgłosiła na konkurs w 1949 r. zdobywając wyróżnienie.

3. AMELIA DUNIN

sektor SC9, rząd 13, nr grobu 18

Ta przewodniczka była erudytką o ogromnej wiedzy, skarbnicą anegdot o naszym mieście. Miała wielki urok osobisty. Drzewo jej imienia na Plantach w pobliżu ul. Franciszkańskiej symbolizuje jej wkład w ochronę dziedzictwa historycznego Krakowa oraz w edukację kolejnych pokoleń przewodników.

4. EWA BĄKOWSKA

sektor SC13, rząd 1, nr grobu 53

Wychowywała się w rodzinie o tradycjach patriotycznych. Była wnuczką zamordowanego w Katyniu gen. Mieczysława Smorawińskiego i chcąc uczcić jego pamięć zaangażowała się w działalność organizacji pielęgnującej pamięć o ofiarach zbrodni katyńskiej oraz integrującej środowisko osób związanych z tą tragiczną historią. Działała w harcerstwie i w Dziele Pomocy św. Ojca Pio.

5. MARTA INGARDEN

sektor L1, rząd 1, nr grobu 19

Jej projekty przyczyniły się do rozwoju Nowej Huty. Odzwierciedlały zarówno wymagania funkcjonalne, jak i estetyczne, zgodnie z zasadami socrealizmu. Nie pozostawiła wspomnień dotyczących swojej pracy, ani dokumentacji technicznej. Wciąż nie mamy wielu informacji o budynkach, które zaprojektowała.

6. MARIA ŁYCZKO

sektor I, rząd 3, nr grobu 11

Twórczyni „Nieprzetartego Szlaku”, programu integrującego dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami z harcerstwem wspierając ich rozwój. Dzięki niej harcerskie metody wychowawcze połączono z elementami rehabilitacji i edukacji specjalnej, a formy aktywności dostosowano do ich indywidualnych potrzeb.